

Kobylińska, Zdzisława

"Habitus e vita morale. Fenomenologia e fondazione ontologica", M. Pangallo, Napoli-Roma 1991 : [recenzja]

Studia Teologiczne 13, 422-423

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

egzystencjalnej; 4. usiłowano również pokazać, że zarzuty wysuwane pod adresem niechrześcijańskości filozofii klasycznej nurtu tomistycznego, są nieuzasadnione, jeśli się weźmie pod uwagę filozofię wersji tomizmu egzystencjalnego.

Problematyka zawarta w tej monografii nie straciła na aktualności do dnia dzisiejszego. Nie straciły na aktualności zagadnienia związane z klasycznym sposobem myślenia w filozofii. Ciągłe aktualnymi są takie zagadnienia, jak: filozofia a religia na przestrzeni historii; filozofia a nauka; korzystanie z osiągnięć poznania naukowego w uprawianiu filozofii klasycznej. Z tych racji i wielu innych, monografia ta będzie pożyteczna dla studentów kierunków filozoficznych i dla zainteresowanych problematyką filozoficzną w aspekcie historycznym i aktualnym.

Józef M. Dołęga

M. Pangallo, *Habitus e vita morale. Fenomenologia e fondazione ontologica*, LER, Napoli Roma 1991, ss. 102.

Obyczaje i czyny ludzkie w refleksji filozoficznej są ciągłym przedmiotem zainteresowań poznawczych i analiz. Stanowią one bowiem istotną część każdego ludzkiego życia. Każdy coś czyni i przez to nabywa jakichś obyczajów upełniając się o jakieś dobro, „będąc bardziej”. W ciągu wieków więc została opracowana struktura i konieczne zasady (przyczyny) owych czynów i obyczajów. Wśród tych zasad, w myśl filozofii klasycznej, wyodrębnia się następujące przyczyny sprawcze aktów ludzkich: władzę (realną możliwość podmiotu ludzkiego do działania), habitus (usprawnienie tejsze władzy), prawo (będące normą czynu wtopioną niejako w samą rzeczywistość jego celu), oraz biorąc pod uwagę dane Objawienia — łaskę (uzdalniającą nas do czynów przekraczających nasze możliwości). Każda z tych przyczyn jest koniecznym warunkiem pełnej aktualizacji bytu ludzkiego. Szczególnie tą zasadą jest habitus¹. Bez niego osoba nie mogłaby działać firmiter, prompte et delectabiliter.

Nie bez racji więc jest refleksja nad tą niezmiernie istotną rzeczywistością ludzkiej egzystencji, którą odnajdujemy w książce Mario Pangallo *Habitus e vita morale. Fenomenologia e fondazione ontologica*². Pozycja ta szczególnie jest godna polecenia, gdyż na gruncie polskim literatura dotycząca tego zagadnienia jest dość skromna. O ile mi wiadomo ogranicza się ona do schematycznych opracowań przede wszystkim w podręcznikach teologii moralnej (Borowski, Olejnik, Wichler). Szerzej problem usprawnień omówił w *Katolickiej etyce wychowawczej* o. Jacek Woroniecki.

¹ Łacińskie pojęcie habitus na język polski jest tłumaczone wielorako. Danuta Gromska we wstępie do *Etyki Nikomachejskiej* Arystotelesa przytacza niektóre jego rozumienia proponując własny przekład. Wydaje się, że najtrafniej oddaje rzeczywistość habitus słowo polskie „sprawność” zaproponowane przez Woronieckiego lub „trwała dyspozycja” sugerowana przez Gromską. Tłumaczenie Woronieckiego choć właściwie oddające funkcje habitus jest jednakże zawężone do tzw. „habitus operativus” pomijając „habitus entitativus”. Do habitusów entytatywnych należą takie rzeczywistości jak np. łaska uświęcająca czy zdrowie (choć i tu nazwanie łaski sprawnością przywołuje niesłuszne skojarzenia, bowiem łaska może być nabywana bez czynków). Tej nieściśłości unika Gromska, która odwołuje się do dystynkcji Arystotelesa pomiędzy habitus a dyspozycją. Jednakże ze względu na dorobek filozoficzny J. Woronieckiego i systematyczne opracowanie przez niego pojęcia habitus pozostają przy jego określeniu lub używam słowa łacińskiego, co w literaturze obcojęzycznej jest często praktykowane.

² M. Pangallo, *Habitus e vita morale. Fenomenologia e fondazione ontologica*, Napoli Roma, 1991.

Praca Pangallo jest próbą analizy usprawień w dwóch aspektach: metodologicznym i spekulatywnym. Na płaszczyźnie metodologicznej autor stara się zaprezentować habitus metodą badań interdyscyplinarnych mając jednak ciągle na uwadze założenia ontologiczne. Na płaszczyźnie zaś spekulatywnej chce zademonstrować, iż problematyka habitus nie wyklucza np. wolności proklamowanej przez egzystencjalizm lub też realnych powiązań z doświadczeniem czy też danych innych nauk. Autor odcina się w swej pracy, co mocno akcentuje, od bergsonowskiego rozumienia habitus jako przyzwyczajenia, które początkowo rozumne przekształca się w swojego rodzaju instynkt, czy też o ujęcia habitus, jakie reprezentuje Felix Ravaisson, który habitus sprowadza do powrotu do natury, czyli pewnej „eksplozji” spontaniczności na płaszczyźnie wolności.

Książka Mario Pangallo składa się z trzech rozdziałów. Rozdział pierwszy poświęcony jest przede wszystkim ogólnemu fenomenologicznemu wprowadzeniu w problematykę habitus, w którym autor definiuje tę sprawność jako nawyk³ lub dyspozycję nabytą przez podmiot poprzez powtórzenia aktów doświadczenia, dzięki którym sam podmiot działa sprawniej i z mniejszym wysiłkiem, co w odniesieniu do życia moralnego człowieka ma kapitalne znaczenie, bowiem dzięki niemu człowiek konstruuje niejako swój „etos” w relacji z innymi osobami, a także w praktykowaniu cnót, co dla starożytnych było obietnicą szczęścia.

Drugi rozdział książki nosi tytuł *Pojęcie filozoficzne habitus: aspekt ontologiczno metafizyczny*, który określa naturą metafizyczną habitus, przybliża nam habitus operativus i jego warunki, daje klasyfikację tego pojęcia, a także zarysowuje problem początków tej sprawności. Niestety brakuje w tych analizach omówienia zagadnień, które wiążą się z problematyką rozdziału drugiego jak: relacje pomiędzy cnotami moralnymi a teologicznymi, szczęście a cnota, cnoty a formacja człowieka.

W rozdziale trzecim *Habitus w życiu moralnym: «homo virtuosus»* autor prezentuje koncepcje wraz z jej klasyfikacją, koncentrując się także na zagadnieniu cnoty i aktu moralnego, a także cnoty do wolności.

Z rozważań zawartych w poszczególnych rozdziałach wynika, że Pangallo rozumie habitus jako byt zapodmiotowany w czymś drugim (*ens in alio*), będący stałą sprawnością wewnętrzną danego podmiotu, która powstaje ze zwyczaju sama stając się z kolei przyczyną i źródłem aktów przyzwyczajenia. Habitus jest więc raczej stanem bytu działającego niż zdolnością działania. W ujęciu habitus przez Pangallo można powiedzieć, iż spotykają się ze sobą dwie definicje klasyczne sprawności: *dispositio subiecti secundum naturam i quo quis utitur cum voluerit*.

Książka Pangallo posiada także szczegółową bibliografię dotyczącą pojęcia habitus w aspekcie psychologii (z uwzględnieniem nawet takich dyscyplin jak neurobiologia i neurofizjologia). Jednakże cenny jest przede wszystkim systematyczny wykaz literatury dotyczącej sprawności w aspekcie filozoficzno-moralnym. Jak pisze autor do końca 1980 roku nie istniała obszerna bibliografia dotycząca habitus z punktu widzenia etyki, jaka np. istnieje jeśli chodzi o inne pojęcia moralne⁴.

Prezentowana praca Mario Pangallo niewątpliwie zasługuje na uwagę tych wszystkich, którzy chcieliby zapoznać się z problematyką sprawności w pogłębionej analizie arystotelesowsko-tomistycznej ubogaconej licznymi odniesieniami do wielu nurtów myśli filozoficznej i innych dyscyplin wiedzy.

Zdzisława Kobylińska

³ Opis habitus jako dyspozycji nasuwa skojarzenia z jego definicjami proponowanymi przez współczesnych psychologów, którzy sprowadzają ją do „nawyku” np. „An attitude is a mental and neural state of readiness to respond organized through experience, exerting a directive and/or dynamic influence on behavior” (Allport); „Attitude is the predisposition of the individual to evaluate some symbol or object or aspect of his world in a favorable or unfavorable manner” (Katz). Definicje te przytaczam za B. Kieley, *Psychology and moral Theology*, Roma 1980, s. 144.

⁴ Obszerną bibliografię na temat sprawności opracował ponadto G. Pence, *Recent works on virtues*, w: *American Philosophical Quarterly*, 21, 1984, n.4, s. 281-297.